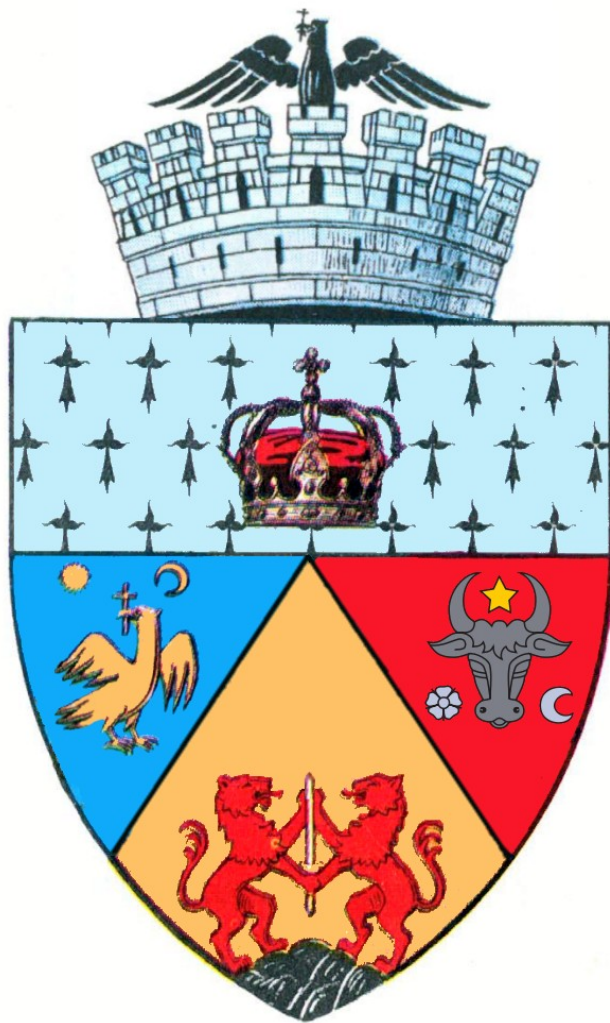

GYULAFEHÉRVÁR

Magyarok száma: 1010 fő (2011)

Területe 3.370 hektár; népessége 11.616 lélek.

1. Földrajzi fekvése. Alsó-Fehér vármegyében fekszik a Maros-folyó jobb partján, 222 m. magasságban; a városhoz tartozó várterület pedig a város mellett nyugat felől egy fensíkon fekszik; déli irányban, közvetlenül a Maros mellett az úgynevezett Marosportus városrész van.

2. Története. Gy. város története visszavihető azon időre, midőn a rómaiak Trajánus császár idejében a dák Tharmis helyén megállapították Apulumot 109-110. évben Kr. után s a Legio XIII. Geminának főhadiszállásává tették s a helytartók székhelyét ide áthelyezték. Még 158-ban épült egy nagyszerű vízvezeték, melynek részbeni maradványai ma is láthatók. Midőn a góth hullámok elborították Dáciát s ez 271-ben megszűnt római provincia lenni, Apulum a barbárok kezébe került s épületei romok lettek.

A magyarok 895. év végén érkezvén az ország területére, Gyula vezér pedig megtalálván Apulum várának benőtt romjait, azt újra építtette s elnevezte Gyulafehérvárnak, hol később 1003 táján püspökség is alapított. A püspökökön kívül a királyok alatt az erdélyi vezérek és vajdák is itt laktak és a királyok is többször fordultak meg itt; nevezetesen Szent István, III. Endre, Lajos Zsigmond és II. József. A fejedelmek Zápolya Jánostól II. Apafi Mihályig mind Gyulafehérváron laktak, hol Izabella királyné Statileo püspök halálával 1542-ben a püspöki palotát fejedelmi palotává tette s azután ott országgyűlések is tartottak; nevezetesen, hogy Bethlen Gábor országgyűlési határozattal szerzett pénzt a város építésére és így kötelezte a főurakat, hogy Gy.-on építkezzenek. Ebből folyólag Gy. a történelemben nagy szerepet játszott, míg Rákóczi György szerencsétlen lengyel háborúja 1658-ban tatár-török-oláh-csordát hozott a városra, mely a várost a fejedelmi sírbolttal együtt feldúlta, kollégiumot, templomot, fejedelmi épületeket s minden eléghetőt hamúvá tett; ezután következett a város hanyatlása.

Az erdélyi róm. kath. status 1692-ben kezdett működni s ennek kérésére a Báthori-templomot visszaadták a katolikusoknak, majd 1696-ban Ilyés Andrászt címzetes püspökké tették. Az 1699. évben az ország pénzügyi dolgainak rendezésére bizottság jött Bécsből, ez Aport a kincstárnokságból kiforgatta, maga pedig a fejedelmi lakot foglalta le. A rendek 1703-ban tartottak itt utólszor országgyűlést s a Gubernium is nemsokára Rákóczi Ferenc kuruc elöl Szebenbe menekült s nem is jött többé Gy.-ra vissza. 1715-ben az erdélyi püspökség visszaállítván, a fejedelmi palota régi rendeltetésének visszaadatott.

A vár építése 1715-ben kezdődött meg s 1738-ban teljesen készen volt. Ezen két terminus közötti időben épült fel az új város és tűnt el a régi város. Megszűnván a városnak fővárosi jellege, nem maradt más, mint püspöki és káptalan székhely, székesegyházzal; 1753-ban alakult a papnevelő intézet, nagy könyvtár és csillagvizsgáló, mely utóbbit 1848-ig a csillagász-kanonok látott el és kezelte. Várparancsnokkal az élén mindig sok katonaság állomásozott a városban.

1871-ig a városnak pénzverő és ezzel kapcsolatosan arany-és ezüstolvasztó hivatala volt, melyben átlagosan havonként 200.000 korona értékű aranyat és 20 krajcáros ezüstpénzeket vertek; az Erdélyben bányászott arany és ezüst majdnem mind itt dolgoztatott fel. Marosportus külvárosrészben volt a só-és később a dohányraktár, hová úgyszólván az összes bányák termését szállították s azután hajókon vitték tovább a Tiszára és Dunára. Volt továbbá a városnak állodialis preceptora, adó-és postahivatala, ez utóbbi személyszállítással kapcsolatban. Gy. mint szab.kir. város a polgárság összességében mindazon jogokat gyakorolta, melyeket a birtokos főnemesek személyük szerint gyakoroltak, tehát követe küldött az országgyűlésre s ügyeit a vármegyétől függetlenül intézte. A kereskedést már akkor meglehetősen terjedelmes alapokon a püspöki protektorság alatt álló zsidóság és az Apaffy alatt itt letelepedett örmények űzték. Az 1848/9-iki szabadságharcban a város maga kevés pusztulást szenvedett, a várat azonban több nyomorúság érte, mert a templom, püspöki lak és más épületek leégtek.

A legújabb alkotmányos kor a vármegyét ugyan elvitte innen, de meghagyta itt a kir. törvényszéket. 1867-ben építették az Arad-Tövisi és 1896-ban a Gyulafehérvár-Zalatnai vasutat, mely a város kereskedelmére nagy befolyással volt, úgy, hogy a 4-5.000 lélekre lepadt lakosság 11.500-ra emelkedett.

Kulturális szempontból is nagy a lendület, mert papnevelő-intézete az egyetemi rang felé tör. A róm.kath .gimnázium tanári kara szaporodott, szertárai ,könyvtárai gyarapodtak és új palotaszerű épületbe jutottak. Elemi iskoláinak nemcsak száma, de minősége is erősen javult.

3. Hatóságok és hivatalok. Van a városban kir. törvényszék, járásbírótság. Máv. osztálymérnökség, Máv. állomásfőnökség, Máv. fiókműhely, m. kir. posta-és távirdahivatal, m.kir. adóhivatal, m. kir. pénzügyőri biztosság, járási m. kir. erdőgondnokság, kerületi munkásbiztosító pénztár, a nagyszebeni m. kir. mértékhitelítő hivatalnak kirendeltsége és az erdélyi egyházmegye központi számvevősége és pénztára, végre kir. közjegyző. Katonai ügyekben a helyi cs. és kir. 50-ik hadkiegészítő, a kolozsvári 21-ik honvédkiegészítő és a Nagyenyeden székelő 68-ik népfölkelő járáshoz tartozik.

4. A lakosság foglalkozása. A lakosság foglalkozása a szőlőgazdaság, földművelés, kereskedelem és ipar.

5. A város határa. A város termékeny határában minden mezőgazdasági termék megterem. A város nyugati oldalán lévő hegyek lejtőin szőlők s azok felett nagyrészt tölgyerdő van 1165 hold terjedelemben, mely a város tulajdona. A város határán folyik a Maros és abba torkol a keleti határon az Ampoly-patak; malomárok is van, mely vizét az Ampolyból veszi s mintegy 6 Km hosszú s több malmot táplál.

6. Tervek a jövőre nézve. Vízvezeték, csatornázás, a villamos üzem megváltása a részvénytársaság tulajdonostól s azzal kapcsolatosan jéggyár építése.